

Філатов Б.А.

Неоконсервативні та патріотичні політичні сили: специфіка інституційної трансформації

Розглядаються співвідношення інституційних і ціннісних чинників у формуванні патріотичних і неоконсервативних політичних сил у сучасній Європі і світі, вивчаються механізми електоральної конфронтації правих і консервативних настроїв у суспільстві на конкретні здобутки у контролі над владою у конкретних країнах сучасного світу. Надається увага формуванню правоконсервативних правлячих коаліцій і урядів в країнах Центральної та Східної Європи, вивчаються елементи співпраці консервативних сил, які можуть бути застосовані у політичній практиці сучасної України.

Ключові слова: політичні партії, неоконсерватори, політичний патріотизм, громадська думка, інституалізація, громадсько-політичні рухи.

Рассматривается соотношение институциональных и ценностных факторов в формировании патриотических и неконсервативных политических сил в современной Европе и мире, изучаются механизмы электоральной конфронтации правых и консервативных настроений в обществе на конкретные достижения в контроле над властью в конкретных странах

современного мира. Уделяется внимание формированию правоконсервативных правящих коалиций и правительств в странах Центральной и Восточной Европы, изучаются элементы сотрудничества консервативных сил, которые могут быть применены в политической практике современной Украины.

Ключевые слова: политические партии, неоконсерваторы, политический патриотизм, общественное мнение, институализация, общественно-политические движения.

The correlation of institutional and value factors in the formation of patriotic and non-conservative political forces in contemporary Europe and the world is considered. The mechanisms of electoral confrontation of right and conservative moods in society are studied. Attention is paid to the formation of right-wing ruling coalitions and governments in the countries of Central and Eastern Europe. It is proved that the practice of cooperation between conservative forces could be useful for political life of contemporary Ukraine.

Key words: political parties, neoconservatives, political patriotism, public opinion, institutionalization, social and political movements.

УДК 329.11

Філатов Б.А.,
кандидат юридичних наук,
член політичної ради політичної партії
«Українське об'єднання патріотів»

Політичні доктрини консерватизму і патріотизму переживають період трансформації і наповнення нових змістів. Проблема міграції стала одним із вагомих чинників зростання електоральної привабливості правих політичних сил. У багатьох країнах ЄС у правій частині спектру інтенсивно конкурують політичні сили з різними програмними векторами, історією передвиборчих перегонів та соціальною базою. Нерідко респектабельні політичні сили, наприклад, християнсько-демократичні партії, вступають у взаємодію з порівняно маргінальними і новими політичними гравцями. У цьому контексті взаємодія правих консервативних і патріотичних політичних сил потребує роз'яснення і встановлення форм співпраці і напрямів їх подальшого розвитку. Як свідчать події в сучасній Франції, прореспубліканські політичні сили правого спрямування об'єдналися навколо кандидатури Е. Макрона проти ще більш радикально правої М. Ле Пен. Це позначає рівень співпраці та підтримки між патріотичними політичними силами та їх прагнення щодо збереження статусу-кво. Інституційними формами неоконсервативних і правих політичних сил у різних країнах світу є, як добре відомо, політичні партії, громадські організації, громадські рухи, мережеві спільноти. На сучасному етапі видозміни означених форм є актуальними для сучасної України. У нашій державі на ґрунті націонал-демократичних та ідеологічних доктрин конкурують багато політичних сил – тих, що мають

давню історію, й тих, які утворилися нещодавно. Тому однією з частин проблеми цієї статті є можливість застосування досвіду країн ЄС у сучасній Україні, а саме консолідації поміркованих правих та патріотичних політичних сил.

Проблему інституційної еволюції правих політичних сил досліджували такі знані іноземні вчені, як Ф. Фукуяма [9], П. Бьюкенен [1]. Серед вітчизняних дослідників темою опікувалися П. Юхименко [11], К. Гаращук [2], Н. Рудницька [5], О. Ситник [6], В. Тарасевич [7]. Водночас значної уваги потребує розроблення специфіки інституційної трансформації правих та патріотичних політичних сил у співвідношенні з розвитком неоконсервативних політичних цінностей.

Метою статті є встановлення особливостей інституційної еволюції неоконсервативних і патріотичних сил у сучасному світі. Завданням статті є визначення домінуючих інституційних форм неоконсервативних і патріотичних політичних сил, а також встановлення розбіжностей між ними.

Мотивація підтримки консервативних політичних сил виборцями пов'язана, передусім, з ідейними засадами, які зустрічають підтримку у найширших верствах населення. Економічно активні групи суспільства, як правило, виступають за збереження сприятливих нормативних умов для підприємництва та забезпечення сталої та передбачуваної економічної політики. Загалом неоконсерватизм – це прагматична ціннісна док-

трина, яка орієнтована на проактивну позицію громадян. Однак у глобальному вимірі неоконсервативні рецепти політичного управління були чинними до моменту економічних криз 2008–2010 рр. У сучасний період відбувається трансформація бази прибічників консерватизму в політиці, що впливає на інституційні форми, що обирають консервативні політичні сили. Можна погодитися з К. Лопух, яка зазначає: «Стабільна економіка виступає міцним фундаментом сильної держави. При цьому стимулювання стійкого економічного зростання має відбуватися шляхом скорочення податкових ставок, яке має забезпечувати зайнятість та дохід середньостатистичному громадянину. Тільки перспектива економічного росту, що дає кожному одночасно однакової можливості для розвитку, може забезпечити демократичним державам легітимність та стабільність» [3, с. 377]. Тому інституційними формами втілення консервативних цінностей та політичних доктрин були партії, які тривалий час існували в англо-саксонській політичній системі напередодні та після Другої світової війни.

У країнах сучасного ЄС консервативні політичні сили, зокрема християнські демократи, зберігають міцну підтримку у Німеччині та Італії. Клерикальна складова частина партійних рухів пов'язана із традиційними цінностями та захистом сімейної моралі, засуджується надмірна свобода індивідів. Водночас неоконсервативні політичні партії Європи змушені постійно відчувати вплив партій, які виступають носіями більш м'якої, або легкої, версії консерватизму. Вони не є жорсткими захисниками моралі чи релігійних цінностей, проте виступають із патріотичних позицій. Тому старі консервативні партії змушені вступати у відносини співпраці, або конфронтації, з новими патріотичними політичними рухами, які не мають ідеологічного доктринального забарвлення. К. Лопух вважає: «Неоконсерватори називають себе прихильниками «консервативної держави добробуту» і виступають проти надмірної свободи, оскільки вона веде до неконтрольованості індивідів, та за сильну державу, яка, перш за все, виступає альтернативою хаосу індивідуальних інтересів та забезпечує порядок» [3, с. 378].

Стабільність успіху неоконсервативних політичних партій у Європі пов'язана з апеляцією до політичних традицій та незмінністю позицій у світі, де відчутним є вплив технологічних новацій. У цих умовах пошук нової політичної ідентичності з боку неоконсерваторів виливається у спроби інституційної мімікрії та спроби використовувати символіку та підходи більш нових та технологічних політичних рухів. К. Лопух вказує: «В економіці неоконсерватори не є прихильниками необмеженого вільного ринку, проте наголошують на тому, що ринкові механізми мають застосовуватися

всюди, де це можливо зі збереженням соціальної стабільності. Загалом вони позитивно ставляться до соціальних реформ, але тільки як способу забезпечення індивідів необхідними захистом та іншими благами у динамічному, урбанізованому суспільстві» [3, с. 378]. В умовах зниження популярності традиційних ідеологічних політичних партій неоконсерватори намагаються зайняти політичну й електоральну нішу лібералів, виступаючи за відстоювання прав і свобод людини.

Тимчасова поразка соціал-демократичної альтернативи у Європі (зокрема у Великобританії, Франції, Німеччині) засвідчила, що соціальний популізм та утриманство зустрічають опір і нерозуміння у суспільстві в умовах економічної кризи. Політична риторика неоконсерваторів пов'язана не зі стрімкими змінами, а з досягненням соціальної рівноваги, що виглядає більш прагматичним порівняно з їх опонентами. Однак масова незгода з політикою правих консервативних урядів проявляється не на національному, а, швидше, на наднаціональному рівні, зокрема в антиглобалістичних протестах. Наявність базису електоральної підтримки у кожному конкретному суспільстві пов'язана з наявністю певних подій, які можуть загрожувати соціальному добробуту населення та стандартам життя.

Як не дивно, у сучасному ЄС неоконсервативні політичні сили не виступають як антиєвропейські. За вихід з ЄС у Великобританії виступає політична сила «Партія незалежності Сполученого Королівства» (UKIP). Вона утворилася 1993 р., тому що широка підтримка неоконсерваторів була зумовлена в основному широкими загальнолюдськими цінностями й економічною ситуацією у світі загалом. Патріотизм як певна «жорстка» модифікація неоконсерватизму з'являється на політичній арені в умовах, коли необхідно підкреслити загрозу національним інтересам. К. Шаповал стверджує: «Різноманітність стилів життя та посилення різноманітної незалежності людини саме від новітніх технологій, прискорений темп життя та порушення духовної та екологічної рівноваги – це все породило масштабні кризи в суспільствах західних країн та поставило під сумнів багато вже наявних цінностей європейської цивілізації» [10, с. 180].

Ціннісне тло електорального вибору, спрямованого на підтримку неоконсерваторів, має не лише цивілізаційний, але й прагматичний характер. Разом із тим вона пов'язана зі зміною акцентів у розумінні консервативного і ліберального політичного мислення. В європейських країнах, як стверджується у публікаціях сучасних аналітиків, зокрема Дж. Макулі [13], у Франції протягом 20–30 років не було сильного соціального єднання, що свідчить, на думку опитаних представників консервативних католицьких верств Франції, про втрату їх цінностей. Як зазначається,

пересічні французи надсилають дітей до місцевих католицьких шкіл, замість державних. Також стверджується, що зростає вплив релігійних міркувань у контексті останніх терористичних атак у Франції, що спричинило повернення багатьох світських французів-католиків до церков вперше за останні роки. Вітчизняний фахівець К. Шаповал основну відповідальність за збереження життя людини, покладає саме на індивіда, яки має, перш за все, розрахувати на власні сили. Така позиція мала підтримувати в нього ініціативу і стійкість та водночас не давати змоги індивіду розхолоджуватись завдяки постійній підтримці держави, очікувати на її допомогу для вирішення кожного нагального питання, незважаючи, чи входить це до її компетенції [10, с. 180].

Підтримка неоконсервативних партій постає для стійких та традиційних за поглядами громадян чинником захисту їх соціальних позицій та світу в тому вигляді, в якому вони його уявляють. Згідно з думкою американського аналітика Т. Рогана, американські консерватори мають підтримати кандидатуру Е. Макрона на посаді президента Франції. На думку американських аналітиків, програма М. Ле Пен є майже соціалістичною, оскільки намагається захистити стагнуючу французьку промисловість від зовнішньої конкуренції [14]. Програмою Е. Макрона, натомість, є патріотизм, поєднаний із новими можливостями. Це саме той політичний наратив, що потрібен сучасній Франції. У цьому контексті важко не погодитися з тезою К. Шаповал, що держава в неоконсервативній ідеології, має базуватись на моральних принципах та збереженні єдності суспільства, забезпеченні для людини необхідних для існування умов на основі виключно законності та правопорядку, наданні можливості створювати політичні асоціації, розвитку інститутів та громадянського суспільства [10, с. 180].

Виборці консервативних партій у сучасному світі намагаються надати державі конкретні завдання зі збереження можливостей для пересічних індивідів, які покладаються на самих себе. Як зазначає французький аналітик Ф. Лабрек [12], місце, яке посідає той чи інший громадянин у політичному спектрі, залежить від особливостей національного контексту і того, яким чином сформований національний політичний спектр. Французькі реакціонери у другій половині ХХ ст. збудували добре артикульовану критику комуністичних засад прогресизму починаючи з 1960-х рр. Експерти стверджують, що французькі консервативні реакціонери мають перевагу над лівими на ґрунті соціальних цінностей. Вони намагаються боротися зі спрямованістю лівих на утопічну соціальну інженерію. Французькі реакціонери застосовують холістичний підхід щодо консерватизму у світі постмодерному замість застосування економічного підходу, як це відбувається в англосаксонському середовищі.

Отже, маючи значну аргументативну й доктринальну підготовку, консервативні сили Європи мають можливість обґрунтовано звертатися до нації у своїх країнах і Європи загалом. Відображенням глибокого заперечення неоконсерваторами проблем сучасного суспільства є обережні підходи до народного волевиявлення. Саме тому до неоконсервативних партій і рухів (навіть таких, які утворюються напередодні виборів, як, наприклад, «Республіка на марші» Е. Макрона) звертаються громадяни, які втратили довіру представницьких інституцій і до процедури волевиявлення як такої.

Неоконсервативні партії і рухи у світі намагаються набути тих інституційних форм, які є найбільш придатними для політико-комунікаційного впливу на громадськість. В окремих країнах вони уособлюють себе традиційними партіями (як, наприклад, Християнські демократи у Німеччині). В інших країнах вони формують більш гнучкі масові структури, щоб протидіяти популістським лівим і ліберальним політичним силам.

Політичне майбутнє неоконсервативних політичних сил у сучасній Європі пов'язане, зокрема, з відповіддю на виклики монетаристського менеджменту та забезпечення інноваційного і динамічного розвитку своїх країн. Наголос на самодостатності та успішності національної моделі розвитку та місця у глобальній конкуренції дають змогу здобувати популярність, незважаючи на персоналізацію виборів та маніпулятивне середовище. Як показали останні президентські вибори у США, неоконсерватизм стає привабливим навіть у середовищі тих, хто постійно підтримував Демократичну партію. Консолідація підтримки неоконсервативних політичних сил є можливою за умови популярності на основі повної дискредитації патерналістського підходу до державної регуляції соціальних процесів. При цьому неоконсервативні політичні сили нерідко можуть використовувати «інституційну мімікрію» для більшої привабливості, з огляду на ситуацію в конкретній країні. Зокрема, в такій країні, як Австралія, існують Демократична лейбористська партія, Австралійська консервативна партія, Австралійська партія Кеттера, Ліберальна партія Австралії (яка одночасно є й найбільшою консервативною політичною силою цієї країни). Також існують Національна партія Австралії, «Партія однієї нації Поулін Хенсон» і Об'єднана консервативна партія. Різноманіття в назвах показує, що консервативні сили можуть апелювати як до продемократично, так і до націоналістично налаштованих верств населення.

Неоконсервативні партії та політичні групи в багатьох країнах світу зберігають своє існування і мають перспективи розвитку завдяки незмінності своїх ідейних позицій та зручних можливостей для критики чинних урядів. Оскільки у сучас-

ному світі вибір для політичного управління між жорстким державним регулюванням економіки та підтримкою вільного підприємництва залишає невелику кількість варіантів дій, вони можуть залишити незадоволеними певні групи населення. Приклад сучасної Австрії показує, що неоконсервативні сили мають досить широкий фронт і можуть об'єднувати зусилля під час електоральних кампаній, а можуть діяти цілком незалежно. Зокрема, Австрійська Народна партія, Партія Свободи Австрії, «За майбутнє Австрії», Християнська електоральна спільнота, Християнська партія Австрії, Партія свободи Карінтії та Партія реформістських консерваторів втілюють консервативну альтернативу цієї країни. Зазначений перелік свідчить про можливість гнучкого застосування консервативних політичних ідей у партійній діяльності. Вітчизняний фахівець О. Удовенко вважає: «Неоконсерватизм виявився більш ефективним та результативним порівняно з іншими ідеологіями, він містить досить ефективні засоби вирішення економічних, політичних, культурних та соціальних проблем. Положення неоконсерватизму були пристосовані до проблем та потреб суспільства нової епохи основними пріоритетами» [8, с. 62].

Привабливість позицій консервативних партій у світі пов'язана також з іміджем національних лідерів та їх діяльністю щодо конкретних досягнень у різних галузях національного розвитку. Зокрема, консерватори у Великобританії виступають політичною силою, яка очолює націю у період випробувань. Згідно з маніфестом консерваторів, підписаним нині чинним прем'єр-міністром Терезою Мей, це є планом для побудови більш сильної та заможної Великобританії, який буде реалізований у найближчі п'ять років під час реалізації Brexit. У всіх публічних політичних діях консерваторів як правлячої партії у Великобританії простежується зв'язок із традицією тетчеризму як зразку вольової, незалежної й результативної політики. О. Удовенко стверджує: «Саме Велика Британія раніше за всі інші держави здійснила «правий поворот». І саме під час урядування кабінету Маргарет Тетчер була розроблена система заходів державної політики у галузях економіки, внутрішньої та зовнішньої політики для регулювання економічних і соціальних криз, яка потім була застосована іншими державами. Тому тетчеризм став основним об'єктом уваги дослідників неоконсерватизму» [8, с. 62].

Таким чином, реалізація консервативних засад внутрішньої і зовнішньої політики потребує певної ситуації і кон'юнктурних умов, які забезпечать сприйняття цієї діяльності у суспільстві. Водночас консервативні погляди потребують поширення у політичній еліті з метою формулювання конкретних підходів до політичного управління та консолідованої підтримки певного курсу.

Зміна президента у США 2016 р. вказує на те, що політичний істеблішмент цієї країни був готовий до зміни курсу, яка надає більш широкий маневр для політичного управління і звільняє від обтяжливих соціальних зобов'язань. Загалом консервативна альтернатива ліволіберальним діям завжди буде залишатися програмою, як має реалізовуватися під час електорального оновлення політико-адміністративної еліти. Згідно з Є. Мочаловим, неоконсерваторами в американській історико-політичній традиції прийнято називати «групу суспільно-політичних діячів, які дотримувалися ряду відокремлених принципів в аналізі зовнішньої політики та оцінці систем національної безпеки» [4, с. 80]. Таким чином, неоконсерватори в багатьох країнах світу реалізують амбітні цілі та декларують широкомасштабні та довготривалі реформи, спрямовані на адаптацію своїх країн до умов глобальної конкуренції, внутрішню реструктуризацію, пристосування до зовнішніх викликів.

Маючи підтримку виборців та певний кредит довіри, вони спрямовують зусилля на тверезий розрахунок сил і засобів у своїх країнах, орієнтуються на приватну ініціативу та інтерес громадян, скоріше, до самореалізації, аніж до соціального утримання. Патріотизм в їх діяльності і риториці виступає тлом, яке обґрунтовує претензії на загальнонаціональне лідерство незалежно від політичних розбіжностей. Вибір інституційної форми політичних сил залежить, передусім, від конкретної країни і ґрунтується на двох полюсних альтернативах: або наявності багатьох порівняно дрібних партій, або консолідації навколо однієї традиційної великої партії із багаторічною історією. Обидва варіанти забезпечують збереження консервативних цінностей у нетривіальній і привабливій для виборців формі.

Неоконсервативні політичні сили в сучасній Європі мають давню традицію. Перебуваючи у постійній конкурентній боротьбі із соціал-демократичними і лівими політичними силами, неоконсерватори намагалися уберегти свої країни від надмірних та поляризуючих перетворень. Водночас, якщо у другій половині ХХ ст. християнські демократи набували популярності за умов економічного піднесення, в другому десятилітті ХХІ ст. утворилася ситуація, в якій християнські демократи як ідеологічні консервативні сили, а також націоналістичні праві та етнічні партії змушені здобувати популярність в умовах впливу криз міграції та втрати соціально-економічної стабільності. По суті, консервативні політичні сили змінили свої доктринальні вимоги захисту приватної підприємницької ініціативи і перейшли на позиції соціального лібералізму за умови захисту інтересів домінантної більшості титульної нації. Цей зсув змусив традиціоналістські політичні сили грати на електоральному полі їх традиційних опонентів – попу-

лістських лівих сил, які, передусім, відстоювали високий рівень соціальних стандартів. Важливим конкурентами консервативних і правих сил на полі соціального популізму стали так звані народні партії, які поєднують праву риторику із соціальними вимогами і посідають значне місце у наднаціональних структурах ЄС, насамперед, Європарламенті. Політичний патріотизм став для багатьох консервативних сил засобом політичного ребрендингу та чинником підвищення популярності. Він спричинив опанування настроями громадської думки. На відміну від європейських парламентських демократій, трансформаційні країни Центральної та Східної Європи колишнього СРСР стали прикладом появи особливих патріотичних партій і рухів. Вони, з одного боку, виступали чинником партійної ідентифікації правлячих режимів, а з іншого боку – виконували політико-технологічне замовлення, яке було встановлено на основі аналізу стану громадської думки. Формування особливих партійних об'єднань у країнах Центральної та Східної Європи, які мають ідеологічні засади патріотизму, пов'язане з тенденцією правого реваншу і реакцією на спроби побудови соціал-демократичної моделі управління в окремих країнах (зокрема в Угорщині та Польщі). Також праві політичні партії і рухи стали основою для консолідації нових політичних режимів правої консервативної гегемонії (зокрема, правління В. Орбана в Угорщині). Вказана ситуація формує умови інституційного багатоманіття правих та консервативних політичних сил, а також безліч варіантів їх взаємодії: від відкритої і тісної співпраці до конкуренції. Для України цей досвід указує на можливість консолідації правої частини спектру з метою досягнення важливих суспільних завдань, зокрема укріплення євроатлантичної орієнтації держави та поглиблення реформ. Перспективою подальшого розроблення теми, порушеної в цій статті, є розгляд ролі соціального капіталу у процесах інституалізації правих політичних сил.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бьюкенен П.Д. Правые и не-правые. Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша / П.Д. Бьюкенен; пер. с англ. К. Ковешников. – М. : АСТ ; М. : Транзиткнига, 2006. – 348 с.
2. Гаращук К.В. Особливості неоконсервативних освітніх реформ в Англії в останній чверті ХХ ст. / К.В. Гаращук // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 28. – С. 64–68.
3. Лопух К.В. Історія економічного неоконсерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах / К.В. Лопух // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 376–381.
4. Мочалов Є. Етнічні витоки американського неоконсервативного середовища / Є. Мочалов // Етнічна історія народів Європи. – 2015. – Вип. 47. – С. 80–84.
5. Рудницька Н. Проблема бюрократії в неоконсервативній концепції / Н. Рудницька // Політ. менеджмент. – 2008. – № 3. – С. 175–180.
6. Ситник О.І. Консерватизм: генеза ідей / О.І. Ситник; Волин. ін-т економіки та менеджменту. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 62 с.
7. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 13–27.
8. Удовенко О.Ю. Неоконсерватизм як актуальна проблема на прикладі Великої Британії за часів урядів Маргарет Тетчер / О.Ю. Удовенко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 1. – С. 62–64.
9. Фукуяма, Френсіс. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Ф. Фукуяма; пер. с англ. А. Георгиев. – М. : АСТ [и др.], 2007. – 288 с.
10. Шаповал К.І. Сутність та базові цінності неоконсерватизму [Текст] / К.І. Шаповал // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2014. – Вип. 15. – С. 179–183.
11. Юхименко П.І. Монетаризм: теорія і практика : [Моногр.] / П.І. Юхименко. – К. : Кондор, 2006. – 311 с.
12. Labrecque Philippe What French Conservatism can teach the Anglo-Saxon right / Ph. Labrecque [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://libertygb.org.uk/news/what-french-conservatism-can-teach-anglo-saxon-right>.
13. McAuley James In secular France, Catholic conservatism makes a comeback / J. McAuley [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.washingtonpost.com/world/europe/in-secular-france-catholic-conservatism-makes-a-comeback/2016/12/07/034befd2-5ef7-4d3c-a369-10912bf472df_story.html?utm_term=.274430b3c62d.
14. Rogan Tom French Election: American Conservatives Should Support Macron / T. Rogan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationalreview.com/article/446988/french-election-american-conservatives-should-support-macron>.